

Thực trạng và triển vọng của nghiên cứu Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ ở Việt Nam

Lư Vĩ An^(*)

Tóm tắt: Nghiên cứu Ottoman (*Osmanlı Araştırmaları*) là một tiểu chuyên ngành của Đông phương học và nghiên cứu Trung Đông cũng như Thổ Nhĩ Kỳ học, ra đời vào cuối thế kỷ XVIII. Việc tìm hiểu lịch sử, văn hóa và ngôn ngữ của đế chế Ottoman được quan tâm ở nhiều nước trên thế giới. Tại Việt Nam, việc nghiên cứu Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ vẫn còn khá mới mẻ và chưa được quan tâm nhiều. Trong bối cảnh quan hệ hợp tác giữa Thổ Nhĩ Kỳ và Việt Nam đang được thúc đẩy, việc tìm hiểu lịch sử, văn hóa và ngôn ngữ Thổ Nhĩ Kỳ dần trở thành một xu thế tất yếu. Bài viết tổng quan tình hình nghiên cứu Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ tại Việt Nam, từ đó đưa ra những phân tích về khả năng và triển vọng của nghiên cứu Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ tại Việt Nam trong thời gian tới.

Từ khóa: Nghiên cứu Ottoman, Thổ Nhĩ Kỳ học, Nghiên cứu Trung Đông, Đông phương học

Abstract: *The Ottoman Studies (Osmanlı Araştırmaları) is a sub-discipline of Oriental Studies and Middle East Studies as well as Turkology which emerged in the late 18th century. Much has been studied about the Ottoman Empire's history, culture and language in many countries around the world. However, the Ottoman Studies and Turkology remain rather unfamiliar among Vietnamese scholars. As the cooperation between Turkey and Vietnam is being enhanced, studying Turkish history, culture and language has gradually become an inevitable trend. The article provides an overview of Ottoman Studies in Vietnam and an analysis of the abilities and prospects in the future.*

Keywords: Ottoman Studies, Turkology, Middle East Studies, Oriental Studies

1. Mở đầu

Nghiên cứu Ottoman (tiếng Anh: *Ottoman Studies*, tiếng Thổ Nhĩ Kỳ: *Osmanlı Araştırmaları*) là một hướng nghiên cứu liên ngành thuộc khoa học nhân văn, có mục đích tìm hiểu lịch sử, văn hóa,

ngôn ngữ và các khía cạnh truyền thống khác của đế chế Ottoman (tồn tại từ năm 1299 đến năm 1923) - một trong những đế chế hùng mạnh nhất trong lịch sử nhân loại, có ảnh hưởng rộng khắp ở cả ba lục địa châu Á (Tây Á - Trung Đông), châu Phi (Bắc Phi) và châu Âu (Đông Nam Âu). Đồng thời, nghiên cứu Ottoman còn là một tiểu chuyên ngành của Đông phương học

^(*) Đại học Istanbul, Thổ Nhĩ Kỳ;
Email: luvianbt@gmail.com

và nghiên cứu Trung Đông, có mối liên hệ cơ bản với Thổ Nhĩ Kỳ học.

Thổ Nhĩ Kỳ học (tiếng Anh: *Turkology* hoặc *Turcology*, tiếng Thổ Nhĩ Kỳ: *Türkoloji* hay *Türkiyat*, *Türkölükbilimi*) là một ngành nghiên cứu về ngôn ngữ và đời sống vật chất cũng như đời sống tinh thần của các nhóm dân tộc Thổ trên thế giới, trong đó chủ yếu là người Thổ ở Thổ Nhĩ Kỳ (Türkiye Türkleri). Khi tiếp cận nghiên cứu về người Thổ ở Thổ Nhĩ Kỳ, các nhà Thổ Nhĩ Kỳ học trên thế giới thường tập trung nghiên cứu Ottoman. Điều đó có nghĩa là nghiên cứu Ottoman có mối liên hệ chặt chẽ với Thổ Nhĩ Kỳ học, là một phân ngành hẹp về cả mặt không gian lẫn thời gian của Thổ Nhĩ Kỳ học. Bên cạnh các trung tâm hàng đầu thế giới về nghiên cứu Ottoman ở phương Tây, việc tìm hiểu lịch sử, văn hóa, ngôn ngữ của đế chế Ottoman cũng được quan tâm ở các nước Đông Á, sớm nhất là tại Nhật Bản với bề dày lịch sử hơn một thế kỷ (Suzuki, 2003: 117). Còn ở Việt Nam, việc nghiên cứu Ottoman chỉ mới bắt đầu được quan tâm trong thời gian gần đây.

2. Thực trạng nghiên cứu Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ ở Việt Nam

Dựa theo những tư liệu lịch sử, có thể thấy sự tiếp xúc và liên hệ giữa người Thổ Nhĩ Kỳ và Việt Nam đã bắt đầu từ cuối thế kỷ XIX. Vào năm 1890, tàu Ertuğrul thuộc Hạm đội hải quân Ottoman trên đường đi đến Nhật Bản để thực hiện sứ mệnh ngoại giao đã dừng tại cảng Sài Gòn (Việt Nam) trong khoảng 24 ngày (Mütercimler, Öke, 1991: 63). Kế tiếp, năm 1893, một viên chức Ottoman tên là Mustafa bin Mustafa trong chuyến viễn du sang phương Đông đã ghé thăm bán đảo Đông Dương (Çinhindi), trong đó có Sài Gòn. Hành trình này của Mustafa được ghi chép lại trong tác phẩm *Một chuyến hành trình ở Viễn Đông (Aksâ-*

yi Şark'ta Bir Cevlân) viết năm 1894 (Mustafa, 2010: 93-94). Còn những ghi chép sớm nhất của người Việt Nam về Thổ Nhĩ Kỳ có lẽ là của Phạm Phú Thứ về các địa danh thuộc lãnh thổ của đế chế Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ, trong tác phẩm *Tây hành nhật ký* tức *Nhật ký đi Tây* (được viết năm 1864) (Lu, 2017: 328). Trong thời kỳ chiến tranh Việt Nam, một số nhà báo người Thổ Nhĩ Kỳ đã đến miền Nam Việt Nam đưa tin về cuộc chiến, góp phần giúp độc giả Thổ Nhĩ Kỳ có cái nhìn thực tế khách quan về tình hình cuộc chiến nơi này (Lư Vĩ An, 2017: 404-416; Lư Vĩ An, 2018: 541-552). Nhiều ấn phẩm về chiến tranh Việt Nam hoặc liên quan đến tình hình Việt Nam cũng được dịch và xuất bản ở Thổ Nhĩ Kỳ (Lư Vĩ An, 2017: 75-82).

Như vậy, quá trình liên hệ, tiếp xúc cũng như nhận thức giữa hai đất nước, hai dân tộc Việt Nam và Thổ Nhĩ Kỳ đã có lịch sử lâu dài hơn một thế kỷ. Tuy nhiên, quan hệ ngoại giao chính thức giữa hai nước chỉ mới được thiết lập vào năm 1978, mãi đến năm 1997 Thổ Nhĩ Kỳ mới thiết lập đại sứ quán tại Việt Nam, và đến năm 2003 Việt Nam mới thiết lập đại sứ quán tại Thổ Nhĩ Kỳ. Việc thiết lập quan hệ ngoại giao chính thức giữa hai nước khá muộn so với nhiều nước khác trong cùng khu vực. Các hoạt động thúc đẩy quan hệ hợp tác giữa hai nước chỉ mới được triển khai trong khoảng hơn 20 năm trở lại đây, cùng với một số nguyên nhân khác như sự khác biệt về ngôn ngữ, văn hóa đã khiến cho việc nghiên cứu Thổ Nhĩ Kỳ ở Việt Nam chưa được quan tâm nhiều.

Việc tìm hiểu về Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ ở Việt Nam chủ yếu còn hạn chế trong phạm vi các giáo trình lịch sử thế giới có tính chất thông sử, chứ chưa phải là nghiên cứu hay chuyên khảo riêng biệt. Sớm nhất có thể kể đến cuốn *Lịch sử thế giới trung*

đại, quyển 1¹. Trong chương III, mục III, các trang 79-83 của giáo trình này viết về đế quốc Thổ Nhĩ Kỳ, đề cập đến nguồn gốc của người Thổ (Türk) và sự thành lập của đế chế Thổ Ottoman. Đến cuốn *Lịch sử thế giới trung đại*, quyển 2², chương XIII, các trang 142-148 tiếp tục viết về quá trình bành trướng của đế chế Ottoman, công việc nội bộ và sự suy yếu của đế chế vào cuối thế kỷ XVI đầu thế kỷ XVII. Những nội dung viết về đế chế Ottoman được đề cập trong giáo trình này rất ngắn gọn, vón vện từ 4 đến 6 trang ở mỗi quyển và chỉ phác họa những nét cơ bản, chứ không đi sâu trình bày lịch sử của đế chế Ottoman. Các thuật ngữ sử dụng trong giáo trình được phiên âm ra tiếng Việt chứ không giữ nguyên theo từ gốc, ví dụ *Ottoman* thành *Ôt-tô-man*, *İstanbul* = *I-xtam-bun*, *Sultan* = *Xun-tan*, từ *quan trưởng khu* là *sancak bey* thành *san-giác bây*. Vậy nên có chỗ phiên âm còn nhầm, như *tổng trấn* (tiếng Thổ Nhĩ Kỳ: *eyalet*) thành *vi-lai-ét* (trong tiếng Thổ Nhĩ Kỳ *vilayet* nghĩa là tỉnh, đơn vị hành chính chỉ có từ năm 1864 chứ không phải vào thế kỷ XV-XVI), hay *ngự lâm quân* (cấm vệ quân) *Janissary* (tiếng Thổ Nhĩ Kỳ: *Yeniçeri*) ở quyển 1 là *Gia-nít-xê-ri* (trang 81), còn ở quyển 2 lại là *Gia-nít-xa* (trang 145).

Khoảng hơn 20 năm sau, trong giáo trình *Lịch sử Trung Cận Đông*³, các chương III, IV và V có dành một nội dung

đáng kể để viết về đế chế Ottoman theo tiến trình lịch sử của nó từ khi thành lập đến phát triển cực thịnh và khủng hoảng suy vong (các trang 103-123, 142-158, 166-169 và 189-202). Cho đến nay, đây vẫn là giáo trình lịch sử khu vực duy nhất ở Việt Nam đề cập khá cơ bản về lịch sử của đế chế Ottoman. Mặc dù vậy, trong giáo trình này vẫn còn vài sai sót đáng tiếc về mặt thuật ngữ lịch sử. Chẳng hạn, tên gọi của đế chế Ottoman được viết là đế chế Osman⁴. Tương tự, *người đứng đầu tổng trấn* (*eyalet*) quản lý hành chính - quân sự là *beylerbeyi* được viết là *beilerbei*, còn *cấm vệ quân* (*Yeniçeri* - *Janissary*) được viết là *Ianycha*. Giáo trình còn nhầm lẫn giữa đơn vị hành chính tổng trấn (*eyalet*) với tỉnh (*vilayet*), sự khác biệt giữa hai đơn vị này đã được giải thích ở trên. Ngoài ra, *divan* (phòng châu) cũng không phải là tên gọi của *Cơ mật viện* hay *Hội đồng nhà nước* như giáo trình sử dụng, mà đúng ra phải là *Divân-ı Hümâyûn* (*Imperial Council* hoặc *Imperial Divan*) (trang 117-118). Tuy có vài sai sót nhỏ không đáng kể về mặt thuật ngữ, song giáo trình *Lịch sử Trung Cận Đông* vẫn là tài liệu quan trọng để tìm hiểu khái quát một cách có hệ thống về lịch sử đế chế Ottoman, khi mà ở Việt Nam vẫn chưa có bất cứ một chuyên khảo hay công trình nghiên cứu riêng biệt nào về lịch sử của đế chế này.

¹ Đặng Đức An, Phạm Hồng Việt (biên soạn, 1978), *Lịch sử thế giới trung đại*, quyển 1, Nxb. Giáo dục, Hà Nội.

² Lương Ninh, Đặng Đức An (biên soạn, 1978), *Lịch sử thế giới trung đại*, quyển 2, Nxb. Giáo dục, Hà Nội.

³ Nguyễn Thị Thư, Nguyễn Hồng Bích, Nguyễn Văn Sơn (2003), *Lịch sử Trung Cận Đông*, Nxb. Giáo dục, Tp. Hồ Chí Minh.

⁴ Thực ra Osman hay Osman Gazi (1299-1324) là tên của người sáng lập nên triều đại cũng như đế chế Ottoman chứ không phải tên đế chế. Trong tiếng Thổ Nhĩ Kỳ, đế chế Ottoman được viết là *Osmanlı İmparatorluğu*. Theo đó, Osmanlı có nghĩa là thuộc về Osman, tức đế chế Ottoman được diễn giải là đế chế của Osman. Điều này xuất phát từ việc những người kế thừa Osman đã dùng tên của ông để đặt tên cho triều đại và đế chế mà ông sáng lập như một cách vinh danh. Có lẽ do sai sót trong việc phiên âm thuật ngữ nên giáo trình này đã viết thành đế chế Osman.

Bên cạnh các giáo trình thông sử, cũng có một vài bài viết liên quan đến đế chế Ottoman được đăng trên các tạp chí nghiên cứu. Chẳng hạn, bài “Vấn đề phương Đông trong quan hệ quốc tế ở châu Âu vào thập niên 70 của thế kỷ XIX”¹ phân tích mối quan hệ quốc tế phức tạp và đầy mâu thuẫn giữa các nước phương Tây (chủ yếu là Đức, Áo - Hung với Nga) xung quanh việc tranh giành ảnh hưởng ở khu vực bán đảo Balkan, vốn là phần lãnh thổ thuộc đế chế Ottoman. Sự suy yếu về nhiều mặt của đế chế Ottoman đã dẫn đến sự xuất hiện của “vấn đề phương Đông” hay “khủng hoảng phương Đông” (*Şark Meselesi* hay *Doğu Sorunu*) trong quan hệ quốc tế ở khu vực Balkan thời bấy giờ (nửa sau thế kỷ XIX) (Beydili, 2010: 353). Ngoài ra, còn có bài “Về nguồn gốc người lính của quân đoàn Janissaries trong đế chế Ottoman” và “Quan hệ giữa đế quốc Ottoman và đế quốc Byzantine (1299-1453)”². Đây là những bài báo khoa học đầu tiên tìm hiểu các vấn đề cụ thể của đế chế Ottoman: về tổ chức cấm vệ quân Janissary và quan hệ bang giao giữa Ottoman với Byzantine.

Trong vài năm trở lại đây, xu hướng nghiên cứu về lịch sử Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ bắt đầu được quan tâm ở một số trường đại học phía Bắc của Việt Nam. Có thể kể đến các đề tài nghiên cứu khoa học sinh viên tiêu biểu như: *Quan hệ Ottoman - Aceh thế*

*kỷ XVI của Doãn Tùng Anh*³ tìm hiểu quan hệ giữa đế chế Ottoman với tiểu quốc Aceh ở Indonesia; *Biến đổi khí hậu và sự hưng vong của các đế chế: nghiên cứu trường hợp đế chế Ottoman thế kỷ XVII* của Phạm Tùng Dương, Vũ Văn Nam⁴ tìm hiểu ảnh hưởng của biến đổi khí hậu (thời kỳ Tiểu Băng Hà) đối với sự khủng hoảng của đế chế Ottoman. Trên cơ sở của đề tài nghiên cứu này, sinh viên Phạm Tùng Dương đã thực hiện khóa luận tốt nghiệp đại học với đề tài *Biến đổi khí hậu và sự khủng hoảng kinh tế - xã hội ở đế chế Ottoman thế kỷ XVII*⁵. Sau đó, Đặng Xuân Kháng và Doãn Tùng Anh có bài “Một số nhận xét về cải cách Tanzimat của đế chế Ottoman từ năm 1839 đến năm 1876”⁶ tìm hiểu khái quát và đưa ra đánh giá về Tanzimat - thời kỳ cải cách ở đế chế Ottoman, diễn ra trong giai đoạn 1839-1876. Gần đây nhất (tháng 6/2019), Doãn Tùng Anh đã hoàn tất luận văn thạc sĩ với đề tài *Đặc điểm mô hình đế chế Ottoman (1453-1703)*. Đây có thể được xem là luận văn thạc sĩ đầu tiên về lịch sử Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ được bảo vệ tại Việt Nam⁷.

³ thuộc trường Đại học Khoa học xã hội và nhân văn (Đại học Quốc gia Hà Nội), do Đặng Xuân Kháng hướng dẫn, thực hiện trong năm học 2015-2016.

⁴ thuộc trường Đại học Sư phạm Hà Nội 2, do Nguyễn Văn Vinh hướng dẫn, thực hiện trong năm 2016.

⁵ cũng do Nguyễn Văn Vinh hướng dẫn, hoàn thành tại trường Đại học Sư phạm Hà Nội 2 vào năm 2017.

⁶ Đăng trên tạp chí *Nghiên cứu Châu Phi và Trung Đông*, số 6 (142) năm 2017.

⁷ Tuy nhiên, cũng cần bàn luận thêm về phạm vi nghiên cứu của đề tài này. Không rõ tác giả và người hướng dẫn căn cứ vào tiêu chí nào để lấy giai đoạn 1453-1703 làm giới hạn cho phạm vi nghiên cứu của đề tài. Bởi lẽ theo các nghiên cứu của học giả Thổ Nhĩ Kỳ, lịch sử chính trị của đế chế Ottoman chỉ được chia làm hai giai đoạn là cổ điển (1300-1774) và cận đại (1774-1922) (Emecen, 2007: 580). Cột mốc năm 1453 có thể hiểu được vì đây là bước ngoặt quan trọng trong

¹ của tác giả Đào Tuấn Thành (Khoa Lịch sử, Đại học Sư phạm Hà Nội), đăng trên *Tạp chí Nghiên cứu Lịch sử*, số 391+392, tháng 11+12/2008.

² của hai tác giả Đặng Văn Chương và Trần Đình Hùng (thuộc Khoa Lịch sử, Đại học Khoa học Huế), đăng trên *Tạp chí Lịch sử Quân sự*, số 205 năm 2009 và *Tạp chí Nghiên cứu Châu Âu*, số 123, tháng 12/2010.

Ngoài các giáo trình thông sử và một số bài viết nghiên cứu của các tác giả Việt Nam, còn có một tác phẩm viết về Ottoman dịch từ tiếng Thổ Nhĩ Kỳ là *Đế chế Ottoman - Lịch sử giản yếu*¹. Chỉ với 47 trang nhưng tác phẩm này đã hệ thống một cách khái quát và súc tích về tiến trình lịch sử của đế chế Ottoman. Ngoài ra, tác phẩm còn có một thư mục chọn lọc gồm các công trình nghiên cứu cơ bản và tiêu biểu về Ottoman viết bằng tiếng Thổ Nhĩ Kỳ, Anh, Pháp, giúp người đọc có thể tham khảo và tiếp cận vấn đề sâu rộng hơn. Ngoài tập sách này, còn một số tác phẩm dịch thuật khác về Thổ Nhĩ Kỳ, nhưng không liên quan đến lịch sử Ottoman².

Một số nhà nghiên cứu thuộc Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam cũng có sách tham khảo và bài viết nghiên cứu về Thổ

Nhĩ Kỳ nhưng chủ yếu chỉ đề cập đến quan hệ hợp tác kinh tế và thương mại giữa Việt Nam - Thổ Nhĩ Kỳ hoặc tình hình chính trị và quan hệ quốc tế của Thổ Nhĩ Kỳ đương đại, chứ không có nghiên cứu nào liên quan đến lịch sử Ottoman³. Các sách tham khảo, bài viết nghiên cứu này cũng chỉ mới được công bố trong khoảng một thập niên trở lại đây, còn mang tính ngẫu nhiên và rời rạc, chưa thể hiện được sự quan tâm rộng khắp có tính hệ thống.

Như vậy, có thể thấy việc nghiên cứu Ottoman ở Việt Nam còn rất hạn chế và chưa được quan tâm nhiều, nó chỉ giới hạn trong vài giáo trình thông sử và bài nghiên cứu với số lượng ít ỏi, mang tính ngẫu nhiên và chưa có hệ thống. Chất lượng của các giáo trình hay bài nghiên cứu này cũng còn một số bất cập và sai sót về mặt thuật ngữ khoa học, định nghĩa. Nguồn tài liệu tham khảo, tư liệu nghiên cứu cũng còn hạn chế bởi hầu hết các giáo trình, bài viết này đều sử dụng tài liệu được viết bằng tiếng Anh, Pháp, Nga (hoặc được dịch từ các thứ tiếng này sang tiếng Việt) chứ không phải tài liệu gốc bằng tiếng Thổ Nhĩ Kỳ, do đó dĩ nhiên chưa thể tiếp cận đầy đủ được quan điểm, góc nhìn của người Thổ Nhĩ Kỳ về vấn đề lịch sử của chính họ. Mặc dù còn nhiều hạn chế, nhưng cũng cần thừa nhận rằng các giáo trình, bài nghiên

lịch sử của đế chế Ottoman khi Fatih Sultan Mehmet chinh phục thành Constantinople (Konstantinopolis hoặc Konstantiniyye), dẫn đến sự diệt vong của đế chế Byzantine. Đối với các nhà sử học thì đây là cột mốc lịch sử thế giới kết thúc thời trung cổ, bước vào thời cận thế (tiếng Anh: *early modern age*, tiếng Thổ Nhĩ Kỳ: *erken modern dönemi* hoặc *yeni çağ*). Còn cột mốc năm 1703 là thời điểm xảy ra sự biến Edirne (Edirne Vak'ası) dẫn đến sự thoái vị của Sultan Mustafa II thì có lẽ không tạo ảnh hưởng lớn lao đến vận mệnh của đế chế Ottoman bằng cột mốc năm 1699 - thời điểm mà đế chế Ottoman ký hòa ước Karlowitz với đế chế Habsburg, đánh dấu việc lần đầu tiên trong lịch sử hơn 300 năm của đế chế, người Thổ Ottoman phải ký một hòa ước với tư cách nước chiến bại.

¹ Bộ Ngoại giao Cộng hòa Thổ Nhĩ Kỳ (2003), *Đế chế Ottoman - Lịch sử giản yếu*, Nxb. Thế giới, Hà Nội. Tác phẩm được dịch từ nguyên tác *The Ottomans: A Brief History of A World Empire* do Mehmet Öz, Oktay Özel, Akşin Somel, İlber Ortaylı biên soạn dưới sự chủ trì của Bộ Ngoại giao Thổ Nhĩ Kỳ.

² Ví dụ như: *Tiếng cười Thổ Nhĩ Kỳ (Tales of the Hodja)* do Lê Thanh Hương, Bùi Kim Tuyền dịch, *Atatürk người khai sinh nhà nước Thổ Nhĩ Kỳ hiện đại (Atatürk: The Biography of the Founder of Modern Turkey)* của Andrew Mango, do Lê Đình Chi dịch, Nxb. Thế giới, Hà Nội, 2015.

³ Có thể kể đến các cuốn sách: Phạm Trần Long (2006), *Đất nước và con người Thổ Nhĩ Kỳ*, Nxb. Thế giới, Hà Nội; Bùi Nhật Quang (2013), *Thổ Nhĩ Kỳ và khả năng hợp tác của Việt Nam đến năm 2020*, Nxb. Khoa học xã hội, Hà Nội. Ngoài ra, theo thống kê của chúng tôi, từ năm 2010 đến nay có tổng cộng 24 bài viết của các nhà nghiên cứu thuộc Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam viết về Thổ Nhĩ Kỳ, đăng trên các tạp chí: *Nghiên cứu Tôn giáo*, *Nghiên cứu Châu Phi và Trung Đông*, *Những vấn đề Kinh tế và Chính trị thế giới*, *Nghiên cứu Châu Âu*, *Nghiên cứu Ấn Độ và Châu Á*, *Kinh tế Châu Á - Thái Bình Dương*.

cứu nêu trên đã phản ánh những nỗ lực đáng kể trong việc theo đuổi và mở ra một hướng nghiên cứu mới về Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ ở Việt Nam, nhất là thời gian gần đây.

3. Triển vọng của nghiên cứu Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ ở Việt Nam

Quan hệ hợp tác Việt Nam - Thổ Nhĩ Kỳ thời gian gần đây đã có những bước tiến quan trọng. Đáng chú ý là chuyến thăm Việt Nam của Thủ tướng Thổ Nhĩ Kỳ Binali Yıldırım vào hai ngày 23-24/8/2017 và chuyến thăm Thổ Nhĩ Kỳ của Chủ tịch Quốc hội Việt Nam Nguyễn Thị Kim Ngân từ ngày 07-12/10/2018. Quan hệ hợp tác về mặt văn hóa, giáo dục và khoa học kỹ thuật giữa hai quốc gia cũng được tăng cường, phát triển. Năm 2013, nhân dịp kỷ niệm 35 năm thiết lập quan hệ ngoại giao Việt Nam - Thổ Nhĩ Kỳ, Viện Nghiên cứu Châu Phi và Trung Đông (thuộc Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam - VASS) đã phối hợp với Đại sứ quán Thổ Nhĩ Kỳ tại Hà Nội và Trung tâm Nghiên cứu Chiến lược thuộc Bộ Ngoại giao Thổ Nhĩ Kỳ tổ chức Hội thảo quốc tế *“Việt Nam và Thổ Nhĩ Kỳ trong bối cảnh phát triển mới”* nhằm đánh giá lại những chặng đường đã qua trong quan hệ hợp tác giữa hai nước và định hướng phát triển trong tương lai. Tiếp theo, tháng 6/2018, nhân dịp kỷ niệm 40 năm thiết lập quan hệ ngoại giao giữa hai nước, Viện Hàn lâm Khoa học Thổ Nhĩ Kỳ (TÜBA) và Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam đã ký kết hiệp định hợp tác song phương.

Những bước tiến trong quan hệ hợp tác giữa Việt Nam và Thổ Nhĩ Kỳ thời gian gần đây đã tạo nền tảng thúc đẩy việc nghiên cứu Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ ở Việt Nam. Cũng cần xác định rằng, nghiên cứu Ottoman phải được đặt trong mối liên hệ chặt chẽ với Thổ Nhĩ Kỳ học và nghiên cứu Trung Đông. Thổ Nhĩ Kỳ học và nghiên cứu Ottoman là

những mảng vấn đề quan trọng và căn bản của nghiên cứu Trung Đông. Tức khi nói đến nghiên cứu Trung Đông thì không thể không đề cập đến Thổ Nhĩ Kỳ học. Thực tế cho thấy trong thời gian qua, khi nói đến nghiên cứu Trung Đông ở Việt Nam thì Ả Rập học và nghiên cứu Ba Tư đã có những bước tiến khá cơ bản, trong khi Thổ Nhĩ Kỳ học chưa có được vị thế tương tự.

Thời gian tới, nội dung nghiên cứu Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ ở Việt Nam có thể tập trung vào hệ thống chính trị Thổ Nhĩ Kỳ, chính sách đối ngoại của Thổ Nhĩ Kỳ, kinh tế Thổ Nhĩ Kỳ, quan hệ quốc tế ở Trung Đông trong mối liên hệ đa phương giữa các nước Ả Rập - Thổ Nhĩ Kỳ - Iran với Israel, tức là các vấn đề Thổ Nhĩ Kỳ đương đại, cũng là các vấn đề đã và đang được các viện nghiên cứu triển khai thực hiện. Bên cạnh đó, từng bước sẽ tiến tới nghiên cứu lịch sử, ngôn ngữ và văn hóa Thổ Nhĩ Kỳ thời kỳ Ottoman. Các nội dung nghiên cứu chính có thể đặt trong sự liên hệ với khu vực và Việt Nam, như:

+ *Về ngôn ngữ*: tiếng Thổ Nhĩ Kỳ thời kỳ Ottoman (Osmanlı Türkçesi hay Osmanlıca);

+ *Về văn hóa*: hệ thống lịch 12 con giáp của người Türk, nguồn gốc của cà phê Thổ Nhĩ Kỳ, văn hóa uống trà Thổ Nhĩ Kỳ;

+ *Về lịch sử Ottoman*: Pax Ottomana (Pax Ottomanica) - mô hình chính trị của đế chế Ottoman; về hình thái kinh tế - xã hội châu Á (Asya tipi üretim tarzı) ở Ottoman; bang giao giữa đế chế Ottoman với các nước ở Đông Á (thời nhà Minh, Trung Quốc và Nhật Bản); ảnh hưởng của đế chế Ottoman ở Ấn Độ Dương và vai trò của người Thổ Ottoman trong hoạt động thương mại ở phương Đông (thế kỷ XVI-XVII); sự liên hệ và ảnh hưởng của người Thổ Ottoman với các nước Hồi giáo Đông

Nam Á thế kỷ XVI-XIX; tiến trình cải cách ở Thổ Nhĩ Kỳ vào thế kỷ XIX trong tương quan so sánh với Trung Quốc và Nhật Bản; chủ nghĩa dân tộc ở Thổ Nhĩ Kỳ (cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX); hoặc nghiên cứu về các công trình địa lý hoặc lịch sử của người Thổ Ottoman có liên quan hoặc đề cập tới khu vực Đông Nam Á; v.v...

Liên quan đến đội ngũ nghiên cứu, bên cạnh những giảng viên, nghiên cứu viên đang quan tâm tìm hiểu về Thổ Nhĩ Kỳ thì các du học sinh Việt Nam đang học tập và nghiên cứu ở Thổ Nhĩ Kỳ sẽ có thể trở thành nòng cốt trong việc xây dựng đội ngũ nghiên cứu có chuyên môn cao về Thổ Nhĩ Kỳ trong tương lai (thể hiện qua việc sử dụng thành thạo ngôn ngữ bản địa trong nghiên cứu, có cách tiếp cận vấn đề khoa học khách quan dưới góc nhìn của người nước ngoài, cùng với kinh nghiệm sống ở đất nước sở tại thời gian dài).

4. Kết luận

Có thể thấy, do những đặc thù về lịch sử quan hệ ngoại giao giữa hai nước Việt Nam và Thổ Nhĩ Kỳ, cùng các yếu tố khách quan khác mà việc nghiên cứu Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ tại Việt Nam vẫn còn hạn chế về nhiều mặt, từ số lượng đến chất lượng công trình nghiên cứu. Đến nay ở Việt Nam vẫn chưa có viện nghiên cứu hay trường đại học nào đào tạo và nghiên cứu về Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ, cũng như chưa có chuyên gia nghiên cứu nào về Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ. Việc giảng dạy về lịch sử Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ vẫn là một mảng khuyết lớn. Các giáo trình lịch sử thế giới/lịch sử khu vực khi đề cập đến Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ vẫn còn nhiều sai sót về thuật ngữ và khái niệm. Mặc dù vậy, cùng với những tiến triển đáng kể trong quan hệ hợp tác giữa Việt Nam và Thổ Nhĩ Kỳ thời gian gần đây, việc nghiên cứu Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ ở Việt Nam đã

dần bắt đầu được quan tâm đầy đủ hơn. Việc tiến tới xây dựng và phát triển hướng nghiên cứu Ottoman - Thổ Nhĩ Kỳ tại Việt Nam là triển vọng không xa trong tương lai □

Tài liệu tham khảo

1. Lư Vĩ An (2017), “Chiến tranh Việt Nam qua tường thuật của một phi công Thổ Nhĩ Kỳ trên nhật báo Milliyet năm 1963”, trong: *Nam bộ Đất và Người*, Tập XII, Nxb. Đại học Quốc gia Tp. Hồ Chí Minh, Tp. Hồ Chí Minh.
2. Lư Vĩ An (2018), “Miền Nam Việt Nam năm 1965 qua góc nhìn của một nhà báo Thổ Nhĩ Kỳ”, trong: *Nam bộ Đất và Người*, Tập XIII, Nxb. Đại học Quốc gia Tp. Hồ Chí Minh, Tp. Hồ Chí Minh.
3. Beydili, Kemal (2010), “Şark Meselesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, İSAM, İstanbul, 352-357.
4. Emecen, Feridun and Beydili, Kemal (2007), “Osmanlılar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, İSAM, İstanbul, 580-589.
5. Mustafa bin Mustafa (hazırlayan Ahmet Uçar) (2010), *Bir Osmanlı Bürokratının Uzakdoğu Seyahati*, Çamlıca, İstanbul.
6. Mütercimler, Erol and Öke, Mim Kemal (1991), *Ertuğrul Fırkatayni Faciası ve Türk - Japon Münasebetlerinin Başlangıcı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
7. Suzuki, Tadashi (2003), “From Central Asian Studies to Anatolian Studies: A Century of Turkish Studies in Japan”, *Orient*, Vol. 38, 117-134.
8. Vĩ An Lu (2017), “Türkiye - Vietnam İlişkileri Tarihi ve Vietnam’da Türkiye Algısı Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi*, 3, Bildiriler Kitabı, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 315-332.